

Таким чином, проблема кібертретирування серед підлітків набуває актуальності з розвитком та популяризацією ІКТ. Ця проблема у підлітковому віці потребує детальнішого вивчення та розробки технологій зменшення виявів означеного феномену. Вважаємо за необхідне розробку соціально-педагогічних технологій щодо гармонізації соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі з метою попередження проблеми кібертретирування у підлітковому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беженар Н. Булінг : підліткове насильство в школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvitaua.com/attach/2319/SHj12021s.pdf>
2. Булах І. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис ... доктора псих.наук : 19.00.07 / І. Булах. – К., 2004. – 581 с.
3. Бумаженко Н. Виктимология : [учебно-методическое пособие] / Н. Бумаженко. – Витебск : УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2010. – 115 с.
4. Дроздов О. Феномен третирування у школі : шляхи вирішення проблеми [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=78&c=1878/>
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Звереві. – К. ; Сімферополь : Універсум. 2012. – 536 с.
6. Емельянова Е. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге / Е. Емельянова. – СПб. : Речь, 2008. – 336 с.
7. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. № 2998-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – 27 с.
8. Образи та насильство в середовищі учнівської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/HBSC/Buklets/buklet%2008.pdf>
9. Сергеєнкова О. Вікова психологія : [навч. посіб.] / О. Сергеєнкова, О. Столярук, О. Коханова, О. Пасека. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
10. Тадаєва А. Кіберсоціалізація як складова соціалізації дітей молодшого шкільного віку в умовах інформаційного суспільства / А. Тадаєва // Вісник Харківської державної академії культури : [зб. наук. праць / відп.ред. В. Шейко]. – Х. : ХДАК, 2014. – Вип. 42. – С. 299.
11. Чернякова А. Організаційно-педагогічні засади запобігання та подолання насильства в загальноосвітніх школах США : автореферат на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. Чернякова ; СДПУ імені А. С. Макаренка. – Суми, 2011. – 20 с.

Олександр Топоренко,

студент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

КІБЕРБУЛІНГ ЯК НОВІТНІЙ ВИД НАСИЛЬСТВА НАД ПІДЛІТКАМИ

Стаття присвячена феномену кібербулінгу, як виду новітнього насильства над підлітками в умовах віртуального середовища. Автор намагається виокремити його характерні особливості, проаналізувати причини виникнення у підлітковому середовищі, визначити основну типологізацію та досвід його попередження у зарубіжних країнах.

Oleksandr Toporenko

CYBERBULLYING AS A NEW FORM OF VIOLENCE AGAINST TEENAGERS

The article outlines the phenomenon of cyberbullying as the newest form of violence against teenagers in virtual environment. It identifies its characteristics, causes, basic typology and experience of its prevention in foreign countries.

Поширення Інтернету як інформаційно-комунікативної парадигми в умовах загальної інформатизації суспільства зумовило перетворення віртуального простору у прогресивний перехід суспільства на нову стадію, з яким, однак, у життя прийшли такі негативні поняття, як кіберзлочинність, несанкціонована розсилка реклами, спами та інші. Неповнолітні, які є основними користувачами комунікативно-інформаційних мереж – територій, куди підлітки втікають від батьківського контролю і можуть відчувати себе вільними, є основними реципієнтами цих негативних явищ. Одним із них є явище кібербулінгу – надсилання або розміщення образливих і жорстоких повідомлень або зображень через мережу Інтернет та інші електронні засоби зв'язку з метою завдання психологічної та фізичної шкоди об'єкту знущань [18, с. 85].

Звертаючись до дослідження кібербулінгу як форми віртуального насильства над неповнолітніми, слід зазначити, що ця проблема детально досліджувалась у працях зарубіжних і деяких вітчизняних науковців. Проблема булінгу, віртуального насильства над неповнолітніми висвітлюється у працях М. Лундгцяхрен, К. Блайя, І. Литовченко, Р. Внебращних, Й. Пізальського, Ф. Фезер, К. Катцер, Е. Менесіні, П. Слі, які засвідчують, що зазначена проблема є новою і потребує спільних зусиль інформаційних та гуманітарних наук

у її вирішенні. Наукові дослідження також проводяться на базі певних загальнодержавних та міжнародних програм. Так, з 2008 року діє міжнародний проєкт «Віртуальне хуліганство: подолання негативного і посилення позитивного використання нових технологій в освітньому середовищі» (COST IS0801), участь у якому беруть 28 країн Європи [8].

Останнім часом серед підлітків стало популярним розповсюдження відео- та фотозображень за допомогою мобільного та Інтернет-зв'язку з насильницьким та аморальним змістом: побиття однолітків, різноманітні форми приниження так званого булінгу (англійською *bullying*, від *bully* – хуліган, забіяка, грубиян, гвалтівник). Це поняття означає залякування, фізичний або психологічний терор стосовно особистості з боку групи підлітків, спрямований на те, щоб викликати в неї страх і тим самим підкорити її собі [2, с. 2]. Західні дослідники відносять кібербулінг до відкритої агресії, характеризуючи останню, як певну відкриту інтервенцію з метою завдання психологічної шкоди через агресивну поведінку у широкому діапазоні – від грубих жартів до віртуального терору, який може призвести навіть до суїциду жертви [4].

Хоча булінг існує з моменту появи організованого суспільства, проте лише впродовж останніх 20-ти років дослідники почали систематично вивчати це явище. Перші дослідження з булінгу були проведені Д.Ольвеусом серед підлітків в Норвегії та Швеції у 80-х рр. минулого століття [15, с. 49], а також Т. Ненсел у США [13, с. 1]. Використовуючи анонімну анкету, Т. Ненсел і її колеги виявили 17% підлітків, які повідомили, що вони були жертвою знущань, і 6% зазначили, що були як жертвами булінгу, так і ініціаторами знущання [14, с. 2096].

Поняття кібербулінгу є принципово новим, на відміну від традиційного булінгу. Слід зазначити, що у науковому середовищі, поряд з визначенням кібербулінг, вживається інший термін – кібермобінг (від англ. *mob* – натовп, юрба). Частина науковців вживають його у тому ж значенні, проте, варто констатувати, що його онтологічні ознаки залишаються недостатньо дослідженими і дані терміни мають суттєві відмінності. Так, І.Берсон вважає кібермобінг формою кібербулінгу, вказуючи на його крайній деструктивний характер [5, с. 52].

Під кібермобінгом розуміють психологічний терор, здійснюваний найчастіше групою осіб з метою усунення жертви з певного простору (Інтернету), колективу (певної спільноти, форуму тощо) або навіть з життя. Подібно до цькування в реальному житті, кібермобінг поширений в підлітковому середовищі (жертвам і моберам, як правило, 11–16 років). Кібербулінг є неоднорідним явищем і має різні форми маніфестації. В одній з перших книг, присвячених проблемі кібербулінгу – «Кібербулінг та кіберпогрози» [18], визначено низку поведінкових моделей, що спостерігаються у ситуації кібербулінгу. До них належать: перепалка (флемінг), харасмент, наклепи, персонація, публічне викриття і шахрайство, виключення, кіберсталкінг (кіберпереслідування), хеппі слеппінг [11, с. 98].

Під *флемінгом* (від англ. *flame* – полум'я) розуміють ворожі, образливі мовленнєві випадки, конфліктну взаємодію між інтернет-користувачами. Виникає в результаті жвавого обговорення проблемних питань у сфері політики, релігії тощо. Стратегічно спланований та провокативно спрямований флемінг має назву *тролінг* (від англ. *trolling*). Досить часто тролінг постає у вигляді парадоксального висловлювання, що руйнує стереотипні цінності, або як гіперболізована увага до незначних чи неважливих деталей, наданих у обговорюваній темі. Дослідник Р.Внебрачних, порівнюючи тролінг з «енергетичним вампіризмом», виокремлює наступні типи тролів: троль-коментатор (бере участь у всіх дискусіях, розміщуючи численні повідомлення з неперевіреною чи сумнівною інформацією); троль-провокатор (провокують агресію довкола тієї чи іншої теми обговорення); троль-порадник (дає глузливі або беззмістовні поради) та троль – герой-коханець (провокативний кумир, за якого точиться боротьба без правил між дівчатами) [1, с. 50–51].

Харасмент. Юридичний словник Блека [6, с. 744] визначає харасмент як спрямовану на конкретну людину повторювану поведінку, що «дратує, тривожить, або призводить до істотного емоційного страждання людини. Деякі види харасменту надають підстави для порушення судової справи проти когось» [6, с. 733]. Агресори надсилають безліч текстових повідомлень на електронну пошту чи стільниковий телефон жертви [11, с. 156]. Харасмент є також поведінковою ознакою інтернет-хуліганів, відомих як гріфери. Гріфери навмисно шкодять іншим гравцям у онлайн-іграх, оскільки не зацікавлені у перемозі в конкретній грі, а в руйнуванні гри іншим гравцям [11].

Кіберсталкінг. Визначається як використання електронних повідомлень з метою переслідування певної особи шляхом їх багаторазового повторювання [11, с. 174]. *Наклен*. Наклеп є наданням відомостей, що є принизливими і не відповідають дійсності про інших осіб. Ще однією формою наклепу є онлайн «*slam books*», які створюються, щоб пожартувати над підлітками. Учні створюють веб-сайт, де перераховані імена однокласників, і учні пишуть агресивні та бридкі коментарі про інших учнів-жертв. Подібно до цього є негативні списки, які розміщені в Інтернеті. Наприклад, одна учениця створила онлайн список тінейджерів, яких вона визначила як «повії» школи [11].

Персоналія є ситуацією, коли кривдник видає себе за жертву і, використовуючи пароль жертви, надсилає негативну, образливу чи недостовірну інформацію від її імені. [11, с. 180]. *Публічне викриття та шахрайство*. Полягає в оприлюдненні особистої інформації з метою шантажу, певних корисливих мотивів [11].

Виключення / остракізм. Ізоляція в межах онлайн соціуму [18, с. 751]. *Хенні слепінг* (радісне побиття). Визначається як напад на людину з метою фіксації її реакції на відео. Відео, що знімається під час інциденту, потім завантажується в Інтернет задля оприлюднення [11].

Слід констатувати, що кібербулінгу підлягають підлітки, яких відштовхнули однолітки. Коли підліток отримує численні електронні повідомлення агресивного змісту від незнайомих і його почали переслідувати й залякувати, це означає, що він потрапив під кібербулінг. Складність фільтрації подібних повідомлень, неможливість контролю, регулярність атак і анонімність переслідувачів роблять залякування особливо потужним, завдаючи психологічну травму підлітку.

Як відомо, булінгом характеризують певний прояв агресії з подальшим залякуванням особистості. За допомогою цієї поведінки, суб'єкт булінгу (буллі, моббер) самостверджується за рахунок об'єкта знущань, заслуговуючи собі авторитет у підліткових групах. Та насправді, буллі є підлітками невпевненими, і дані дії є проявом приховування своєї неспроможності та слабкості. Основна відмінність кібербулінгу від традиційного цькування полягає у використанні певних засобів: мобільний зв'язок, сервіси миттєвих повідомлень, електронна пошта, форуми і чати, соціальні мережі, ігрові сайти та ін. Відповідно до класифікації кібербулінгу, деякі вчені [3], [14] виділяють в його межах принципово відмінний тип насильства – *кібергрумінг*. Під ним розуміють входження в довіру підлітка з метою використання його у сексуальних цілях.

Шахраї дуже добре ознайомлені з особливостями вікової психології підлітка і досить легко можуть встановлювати з ним контакт у соціальних мережах, форумах. Починаючи із віртуального спілкування та входячи у довіру до підлітка, злочинці пропонують потоваришувати, а потім поступово переходять до розмов про зустріч у реальному житті та переводять тему спілкування у сексуальну площину. Як варіант, виділяють ще один вид кібер-грумінгу – наполегливе чіпляння в мережі із сексуальними пропозиціями, розмови на теми сексу, насильства та (або) виготовлення, розповсюдження і використання матеріалів зі сценами насильства над підлітками [3].

Слід констатувати, що у західних країнах відбулося визнання кібербулінгу, як однієї із форм психологічного насилля. У багатьох країнах Європи та США здійснюється низка превентивних заходів проти кібербулінгу, регульованих законодавчо та підтриманих адміністраціями соціальних мереж та онлайн-порталів. Так, у 2007 р. Міністерство Франції спільно з Facebook постановило: усі підлітки-моббери повинні бути ідентифіковані і за певних обставин звільнені від занять або ж виключені зі школи. Спеціальною постановою регулюється і обов'язок вести облік контенту блогів педагогами.

У Росії відкритий телефон гарячої лінії при Комітеті з соціальної політики [17]. А у ФРН кібермобінг зараховується до делікту – цивільно-правового проступку, який тягне за собою покарання для дорослих – до 5 років, для підлітків – до 10 років арешту або примусовим виправним роботам [9, с. 18]. Крім того, у Німеччині методологічно визначені основні засади терапії по відношенню до жертв віртуального насилля пубертатного періоду. Вона здійснюється у рамках програми Євросоюзу «Safer Internet Programme», в якій беруть участь 26 країн ЄС. Програма підтримується через громадські та державні ініціативи для підтримки розвитку у підлітків медіакомпетенцій та запуску превентивних проєктів, спрямованих проти кібербулінга [12]. У Польщі, з 2011 р. кібербулінг прирівняний до злочину: системне психологічне насильство над людиною карається позбавленням волі на строк до 3 років; якщо була спроба самогубства потерпілого від булінгу, «мобер» карається позбавленням волі на строк від одного до 10 років [10].

На такий крок польське суспільство пішло через численні випадки суїцидів від кібернасильства. Так, дослідження кібербулінгу на 2 143 учнях протягом 2010–2012 рр. показало, що 19,6% підлітків є «буллі» – 5,9% з них, одночасно були і жертвами, і агресорами; 6,6% постійно відчували над собою акти психологічної кіберагресії; 21% польських вчителів регулярно стикалися з проблемою кібербулінгу серед учнів [16].

Говорячи про шляхи відповіді на виклики сучасних видів насильства, слід звернутися до досліджень даного типу. Так, французька дослідниця К. Блайя, у процесі системних досліджень, дійшла висновку, що найкращим способом реагування на кібербулінг (з точки зору самих підлітків) – це розповісти батькам, а ефективною дією супроти буллі-агресора є виключення його зі школи [7, с. 42]. Ця ж дослідниця визначила, що сім'я відіграє головну роль у запобіганні кібербулінгу. Безумовно, українська сім'я до цієї функції є ще не достатньо готовою, проте її роль у цьому процесі, є принципово провідною.

Отже, до **перспектив подальших досліджень** слід віднести визнання усіх негативних сторін кібербулінгу, шляхом відстеження усіх його істотних ознак та його відтворення у сучасному правовому полі.

Крім необхідного нагального законодавчого закріплення феномену «кібербулінгу», найважливішим завданням української системи виховання залишається створення сприятливих умов для підвищення рівня та якості інформаційних знань у батьків та педагогів, підвищення їхньої кіберкультури та упровадження моніторингових асоціацій з основними соціальними мережами, розважальних порталів та ін. для запобігання виникнення кібербулінгу. Проте найважливішою точкою проблеми кібернасильства над підлітками залишається підвищення імунітету в умовах інформаційного перенасичення у підлітків щодо безпечного користування Інтернетом. Констатую, що на сьогодні дана практика має епізодичний характер, тому питання системної роботи над даною проблемою залишається невирішеним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внебрачных Р. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах / Р. Внебрачных // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. – Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2012. – Вып. 1. – С. 48 – 51.
2. Карпушевська Л. Інструктивно-методичний лист щодо запобігання негативному впливу інформаційно-комунікативних технологій на формування моральної свідомості учнівської та студентської молоді [Електронний ресурс] / Л. Карпушевська, О. Кузнецова. – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Режим доступу : http://sites.znu.edu.ua/liberal_edu/anonsy/Instruktivno_metodichij_list.doc.
3. Литовченко І. Діти в інтернеті : як навчати безпеці у віртуальному світі [Електронний ресурс] : Посібник для батьків / авт. І. Литовченко. – К. : Вид-во : ТОВ «Видавничий Будинок «Аванпост-Прим», 2010. – Режим доступу : http://online-bezpeka.kyivstar.ua/the_benefit_for_parents/, вільний.
4. Найденова Л. Кибер-буллинг : опасное виртуальное «быкование» [Електронний ресурс] / Л. Найденова // ПСИ-ФАКТОР. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/lib/cyber-bullying.htm>.
5. Berson I. Emerging risks of violence in the digital life : Lessons for educators from an online study of adolescent girls in the United States / I. Berson // Journal of School Violence №1. – 2002. – P. 51 – 71.
6. Black's Law dictionary / [ed. by Bryan A. Garner]. – Thomson West ; 8th edition, 2004. – 1810 p.
7. Blaya C. First findings of a national French survey about cyberviolence among lower secondary students / C. Blaya, A. Berguer / Bullying and Cyberbullying: The Interface between Science and Practice, Autriche, 2012. – P. 42.
8. Cyberbullying : coping with negative and enhancing positive uses of new technologies, in relationships in educational settings (COST IS0801) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sites.google.com/site/costis0801>.
9. Feser F. Stalking : Prävention / F. Feser, H. Feser. – 2007. – P. 17 – 19.
10. Kodeks karny. Cybeprzemoc w polskim Kodeksie karnym / Cyberprzemoc i stalking w Polsce. – Nr 72, 2012. – P. 381.
11. Kowalski R. Cyber bullying: Bullying in the digital age/ R. Kowalski, S. Limber, P. Agatston. – Malden, MA : Blackwell Publishing, 2008. – 224 p.
12. Lundgren M. Virtuelle Belästigung mit realen Folgen – Immer mehr Jugendliche klagen über Mobbing im Internet / M. Lundgren / In : dradio.de, Deutschlandfunk, Hintergrund, 2010. – P. 31.
13. Melton G. Violence among rural youth. Final report / G. Melton, S. P. Limber, P. Cunningham, D. Osgood, J. Chambers, V. Flerx // U. S. Department of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. – Washington DC : Unpublished report, 1998.
14. Nansel T. Bullying Behaviour Among U.S. youth: Prevalence and Association with Psychological adjustment / T. Nansel, M.D. Overpeck // Journal of the American Medical Association. – 2001. – № 285. – P. 2094 – 2100.
15. Olweus D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do / D. Olweus. – New York : Blackwell, 1993. – 152 p.
16. Pyżalski J. Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży / J. Pyżalski. – Kraków : «Impuls», 2012.
17. Pyżalski J. Cyberbullying. Zjawisko, konteksty, przeciwdziałanie. Łódź: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi. – 2012.
18. Willard N. Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression Threats, and Distress/ [ed. by K. Steiner]. – Champaign, Illinois : Research Press, 2007. – 320 p.